

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

11 EYLÜL SALDIRILARI VE TERÖRİZM EKSENİNDE YENİ SAVAŞ KAVRAMININ ANALİZİ

Analyzing the New War Concept with the Context of 11 September Attacks and Terrorism

Nükhet GÜNTAY¹

¹Doktora Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Güvenlik ve Terör Programı, YÖK 100/2000 Programı Doktora Bursiyeri, Trabzon, nukhetguntay@gmail.com, orcid.org/0000-0003-3122-4616

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
26.02.2022

Kabul/Accepted:
07.04.2023

DOI:

10.18069/firatsbed.1079596

Anahtar Kelimeler

Savaş, Soğuk Savaş, Yeni Savaş, Küreselleşme, Terörizm

Keywords

War, Cold War, New War, Globalization, Terrorism

ÖZ

11 Eylül 2001'de teröristlerin New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Washington DC'deki Pentagon'a saldırısı, yeni bir dönemin başlangıcı olduğu yönündeki yorumları kuvvetlendirmiştir. 21. yüzyılda savaş ve terörizm, uluslararası meselelerinde artan bir güç uygulamakta ve uluslararası güvenliğin istikrarsızlaşmasının kaynakları olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda "Yeni Savaş" kavramı uluslararası ilişkiler gündeminde bulunmakta ve terörizm de bu süreç içerisinde yeni bir yöne doğru evrilmektedir. Bu çalışma, yeni savaş kavramı ve terörizmin küresel bazda oynadığı kalıcı rolü açıklamak için uluslararası ilişkiler tarihindeki gelişim süreci, dönüşümü ve önemli anları yeniden ele almayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda örnek olay yöntemi kullanılarak 11 Eylül saldırıları ve sonraki süreç akademik çalışmalar incelenmesiyle ele alınarak uluslararası ilişkilerde yeni savaş kavramının dönüşümü açısından terörizmin yansımalarının boyutu ele alınmaktadır. Yapılan tespitler ve ulaşılan sonuç yeni savaş kavramı içinde terörizm olgusunun sürekliliği ile ilgilidir. Farklı sınırları çatışmaları ve uluslararası anlaşmazlıklar da göstermektedir ki terörizm farklı sorunları besleyecek ana faktörler arasındadır. Keza bu çalışma kapsamında, 11 Eylül'de görüldüğü gibi terörizm, savaşın daha yıkıcı ve tehdit edici bir potansiyele sahip olduğunu ve savaşın geleneksel yöntemlerden ziyade yeni düzene göre şekillendiğini göstermektedir.

ABSTRACT

The terrorist attacks to the World Trade Centre in New York and the Pentagon in Washington DC on September 11, 2001 reinforced comments that it was the beginning of a new era. In the 21st century, war and terrorism exert increasing power in international affairs and are accepted as sources of destabilization of international security. In this regard, concept of "new war" is on the agenda of international relations and terrorism is evolving in a new direction in this process. In this study, it aims to reconsider the development process, transformation, and important moments in the history of international relations in order to explain the new concept role played by terrorism on a global basis. In this context, the dimension of the reflection of terrorism in term of the transformation of the concept of new war in international relations is discussed by using the case study method and the September 11 attacks and the subsequent process. The determinations and the conclusion are related to the continuity of the phenomenon of terrorism within the concept of new war. Different border and international conflicts also show that terrorism is among the main factors that will feed different problems. Likewise, within the scope of this study, terrorism, as seen on September 11, shows that war has a moer destructive and threatening potential and that war is shaped according to the new order rather than traditional methods.

Atıf/Citation: Güntay, N. (2023). 11 Eylül Saldırıları ve Terörizm Ekseninde Yeni Savaş Kavramının Analizi. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 889-905.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Nükhet GÜNTAY, nukhetguntay@gmail.com

1. Giriş

İşbirliği ve çatışma insan doğasının özünde varolma niteliğini hep korumuştur. Bu durum uluslararası güvenlik ortamı çerçevesinde istikrarsızlık kaynağının ana sebeplerinden de birisi olagelmıştır. İstikrarsızlık, güçlenen silahlı grupların yanı sıra devletlerin giderek zayıflamasıyla da ilgilidir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin müdahaleleri gibi farklı ülkeler üzerindeki eylemler çeşitli jeopolitik sorunları da beraberinde getirmiştir. Farklı tehditleri ortaya çıkaran bu hasarlar görece daha güçlü devletlerin olası tehditlere karşı daha da güçlenme güdüsünü tekrar artırmaktadır ve bu durum bir döngüye dönüşmektedir. ABD'nin savunma harcamaları 11 Eylül'den önce *Denizasırı Muhtemel Operasyonlar* kapsamında yaklaşık 300 milyar dolarken, 11 Eylül sonrasında bu rakam tırmanışa geçerek 2010 yılında 690 milyar dolar civarına yaklaşması da bu duruma işaret etmektedir (İleri, 2022). Amerikan Deniz Piyadeleri Eski Komutanı General Charles Krulak'ın da "Gelecekteki çatışma ve savaş, Pentagon'un savaşıma hazır olduğu geleneksel olasılıklardan farklı olacaktır." şeklindeki ifadesi söylendiği dönemde abartılı bulunmuştu (Shultz vd., 2011: 74). Fakat bu öngörü özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra uluslararası güvenliğin 21. yüzyıldaki yansıması olmuştur.

21. yüzyılın söylemleri ve çatışmaları, I. ve II. Dünya Savaşı ile Soğuk Savaş gibi 20. yüzyılın anlayışlarından çok farklıdır. Yeni savaş literatürüne bakıldığında genel olarak farklı kaynaklardan esinlendiği görülmektedir. Stratejik araştırma geleneğinden John Keegan ve Martin Van Creveld'in de aralarında bulunduğu araştırmacılar, Clausewitzten Savaş¹ olarak adlandırdıkları biçimin gerilediği yönünde mesajlar vermişlerdir (Rosenthal, 2004: 93). Kalkınma çalışmaları ve antropoloji alanlarına daha yakın olan Mark Duffield, David Keen ve Alex de Waal'ın da aralarında bulunduğu bazı araştırmacılar, son yıllarda Afrika'daki savaşlardan ve özel milislerin öneminden etkilenerek çalışmalarına sürdürmüşler ve savaşları ekonomik bir gündem dahilinde değerlendirmiştir. Aralarında etnik çatışmanın yükselişini vurgulayan Donald Snow ve David Horowitz'in de bulunduğu farklı siyaset bilimcilerle de karşılaşmaktayız (Smeets, 2018: 94). Literatür açısından aslında savaş kavramı çalışmaların çoğunda farklı bir temel oluşturmaktadır.

Farklı tartışmalar ışığında yeni savaş kavramı benzer yaklaşımlardan etkilenmekte ve günümüzde yine farklı boyutlarıyla tartışılmaktadır. Yeni savaş kısmen çağdaş çatışmaları ele alırken yeni yaklaşımlara duyulan ihtiyaca dikkat çekmek için ve de önerilen diğer terimlerden memnun olunmadığı için kullanılmaktadır. Yeni savaş kavramının kapsadığı alana ve içeriğe göre *siber savaş*, *hibrit savaş*, *özelleştirilmiş savaş*, *psikolojik savaş*, *ekonomik savaş* gibi tanımlamalarla birlikte kullanıldığı gözlenmektedir. Ya da bu yaklaşımlar yeni savaş kavramı yerine kullanılmaktadır. Bu savaşların ve yaklaşımların, küreselleşmenin eski otoriter rejimler üzerindeki etkisiyle bir ilgisi vardır. Bunlar, bugün çeşitli şekillerde zayıf, kırılabilir, başarısız devletler olarak adlandırılan analizlerin sonucu ile ilgilidir ve başarısız devletler yeni savaşların ana eksenine doğru kaymaya başlamaktadır. Ayrıca savaş kavramı zaten sorunlu bir bütünü oluştururken insan hakları ihlalleri (siyasi baskı), suç (ekonomik nedenli şiddet) ve siber alanda yoğrulmuş her yaklaşım da farklı bir çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

11 Eylül, dünya tarihinde terörizm ve dönüşümü açısından önemli bir milat olmuştur. Keza Barack Obama (2007: 3) da "Bu yüzyılın tehditleri, kitlesel silahlar ve radikalleşme çerçevesinde hareket eden terörizmin küresel boyutta yıkıcı etkileri ile ilgilidir." şeklindeki ifadesiyle bu durumu özetlemektedir. 11 Eylül saldırıları tüm dünyada eş zamanlı olarak tanık olunan ilk ve en büyük terör saldırısı olmuştur (Cox, 2002: 248). Bu olay, ulusal ve uluslararası kuruluşların terörizmin gerçekte ne olduğunu anlamaları ve teröristlerle mücadelede birleşmeleri açısından bir fırsat olmuştur. Diğer taraftan terörizmin ne kadar korkunç olabileceğine dair hiçbir fikri olmayan güvenli ve kendi içinde barışçıl devletler, özellikle de bu saldırının hedefi olan ABD, dehşete düşmüştür. Devletlerden herhangi birinin varlığını yok edici bir tehdit içermemesine rağmen terörizm bu olay çerçevesinde küresel bir meydan okuma haline gelmiştir (Harland, 2016: 229). 11 Eylül'den sonra ABD Kongresi'nde konuşan Bush, "Terörle savaşımız El-Kaide ile başlıyor, ancak orada bitmiyor. Küresel erişime sahip her terörist grup bulunana, durdurulana ve yenilgiye uğratılana kadar bu sona ermeyecek." şeklindeki ifadeleri ile aslında küresel düzeyde bir mücadeleye işaret etmişti (Sloan, 2011: 4). Diğer bir deyişle, 11 Eylül Olayı'nı bu kadar önemli kılan şey ilk olarak ABD'nin saldırıya tepkisi ve ikinci olarak saldırının daha geniş uluslararası sistem üzerindeki etkisi açısından takip eden sürecin nasıl ele alındığı ile ilgiliydi (Cox, 2002: 251).

¹ Prusyalı savaş düşünürü olan Clausewitz, "İlk olarak devlet adamının ve komutanın yapması gereken en yüksek, en kapsamlı yargı eylemi giriştikleri savaşın doğasını değiştirmeyerek ve onu başka bir şeye dönüştürmeye çalışmamasıdır. Bu tüm stratejik sorunların en kapsamlısıdır." yaklaşımıyla önemli bir akımı da başlatmıştır (Record, 2003: 1).

11 Eylül saldırıları ile devletler hedef gibi görünse de amaç küreselleşen dünyanın sembolik merkezlerinden birini yerinde vurmaktı. Zira bu durum dünyadaki en güçlü ve zengin bir ülkenin bile güvende olmadığını göstermek açısından önemli bir mesajdı. Aslında bu mesaj sadece devletlere değil, Batılı veya sanayileşmiş ülkelerdeki pek çok insanı, dünyalarının Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra inandıkları kadar güvenli ve emniyetli olmadığını da sinyalini vermiştir (Osinga, 2001). Bir ülkenin en gelişmiş ve yaygın istihbarat servislerine veya en iyi silah teknolojisine sahip olsa bile beklenmedik saldırılarla herhangi bir zamanda vurulabileceği gerçeği tüm dünyaya gösterilmiştir. Günümüz dijital çağında teknoloji hem güvenlik için bir tehdit hem de bu tehditleri önlemek adına eşit fırsatlar sunmaktadır ve devletlerin bu durumu lehine çevirebildikleri durum tartışmalıdır (Fox, 2021: 128).² Keza, El-Kaide lideri Usame bin Ladin'in nükleer silah edinmenin dini bir görev olduğunu ileri sürmesi, aslında *yeni savaş* diye nitelendirilen kavramın daha yıkıcı ve tehdit edici bir potansiyele sahip olduğunu da göstermektedir (NTI, 2006).

Uluslararası sistemde terör eylemlerine karşı henüz etkili bir caydırıcı araç bulunamamıştır. ABD liderliğindeki Afganistan, Irak ve Libya askeri müdahalelerinde görüldüğü üzere devletler için farklı coğrafyalarda terörle mücadele adı altındaki aksiyonlar çok ciddi bir ekonomik yükür. ABD'nin Suriye'ye doğrudan müdahale etme konusundaki isteksiz tavrı ve davranışının altında yatan nedenlerden birisi de bu başarısızlığın daha önce tecrübe edilmesidir. ABD 11 Eylül'den önce terörizm kavramını farklı bir şekilde nitelerken saldırılardan sonra savunma gücünü artırarak hem ülke içerisinde hem de ülke dışında farklı önlemler alma yoluna gitmiştir.³ Kant, Churchill, Lippmann gibi liberallerin demokratik devletlerin savaş yanlısı olmadığı yönündeki tezi doğru olsa bile, aslında günümüzde bu devletlerin savaşlara daha az müdahale içerisinde olduğu anlamına gelmemektedir (Levy, 1988: 659-660). Diğer taraftan terörizm ile mücadele, geleneksel savaş çerçevesinde yürütülemediği için de askeri yönden güçlü olmak bir anlam ifade etmemektedir. Dolayısıyla askeri güç terörle mücadele için yeterli araç olarak görülmemektedir. Çatışmaların niteliği değişmekte, fakat bu çatışmaları kontrol altına almak veya çözmek için araçlar o kadar da hızlı gelişmemiştir (Harland, 2016: 232).

Bu çalışma kapsamında, uluslararası ilişkilerde küreselleşme ve teknolojik gelişmeler ışığında terörizmin yeni bir boyut kazanması ve bu durumun yeni savaş kavramındaki yansması irdelenmektedir. Diğer bir deyişle terörizm ve politikalarındaki dönüşümün savaş kavramına yeni bir soluk getirip getirmediği üzerine tespitler üzerinde durulmuştur. Çalışma *terörizm-yeni savaş* ikilisinin dönüştüğünü değerlendirmek üzerine temellendirilmiştir. Terörizm ve savaş kavramı arasındaki karşılıklı ilişkiyi ele almak adına, 11 Eylül olayları ve devamında yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. Bu sebeple terörizm ve savaş çalışmalarının kanonik/iyi bilinen metinlerinin gözden geçirilip ele alınmasıyla çalışma yürütülmüştür. Çalışma kapsamında "*11 Eylül'ün başta ABD olmak üzere devletler üzerindeki etkisi nedir?*", "*Terörizm ile mücadele savaş kavramını nasıl etkilemiştir?*" ve "*Savaşın yeni bir boyutta ele alınmasını tetikleyen süreçler ve bunun uluslararası ilişkilere yansmasının sonuçları nelerdir?*" sorunsalları üzerine literatür analizi yapılmıştır.

Çalışma terörizm ve savaş kavramlarının etkileşimi üzerinde durmuş ve ilgili sorunsallar dahilinde daha sonra yapılacak çalışmalara da alan açmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla terörizm ve savaş kavramı ikilisinin dönüşümünü irdelenmek için 11 Eylül ve sonrası süreçte yaşanan gelişmeler önemli göstergeler olarak çalışma boyunca tartışılmıştır. İlk bölüm savaş kavramının kısa tarihsel arka planı ve günümüzdeki dönüşümü sonucunda ortaya çıkan yeni savaş kavramının ortaya çıkışı ve gelişim süreci üzerine temellendirilmiştir. Yeni savaş kavramını şekillendiren bir olgu olarak terörizmin bu süreç içerisinde etkileri, uluslararası ilişkilerdeki yansması ve uluslararası sistemde dönüşümündeki etkisinin neler olduğuna dair çerçeve ikinci bölümde irdelenmiştir. Radikalleşme ve terörizmin küresel güvenliğe yönelik devam eden bir tehdidi temsil ettiği ve bu durumun da savaş kavramını dönüştüren ana odak haline nasıl geldiği üzerinde durulmuştur. Son bölümdeyse, uluslararası ilişkilerde küreselleşme ve teknolojik gelişmeler ışığında yaşanan gelişmelerin savaş ve terörizm kavramı üzerindeki etkisi ve bu süreçte değişimin uluslararası ilişkilere yansmalarına dair

² Örneğin 11 Eylül'den sonra uçuş rezervasyonları yapıldığında havayolları veya seyahat acenteleri tarafından toplanan ayrıntılı bilgiler terör saldırılarını önlemek için kullanılmaya başlanmıştır. *Yolcu Adı Kayıtları (PNR)* olarak adlandırılan bu uygulama ile kötü niyetli kişileri uçağa binmeden önce analiz ederek tespit etme amaçlanmaktadır (Fox, 2021: 128-129).

³ 11 Eylül terör saldırılarından hemen sonra 2003 yılına kadar savunma, iç güvenlik ve terörle mücadele için 145-160 milyar dolar finansman ayrılmıştır. ABD Savunma Bakanlığı'nın 2003 yılındaki bütçesi 2001'e kıyasla yaklaşık 48 milyar dolar daha yükselirken, ABD Federal Acil Durum Yönetim Ajansı'nın bütçesi de 11 milyar dolar daha artırılmıştır (Corbin vd., 2003: 2-9). Ayrıca ABD Vatandaşlık, Göçmenlik Hizmetleri ve Sınır Koruma Birimi gibi kurumlar oluşturularak yönetim, iç güvenlik ve terörle mücadele için adımlar atılmıştır (Fox, 2021: 123-124).

inceleme yapılmıştır. Bu bölümde özellikle medya aracılığı ile elde edilen bilgilerin, birey ve hükümetlerin terörizmi daha büyük bir tehdit olarak gördüğü ve devletlerin güvenliği sağlaması için daha geniş ölçekli adımlar atması gerektiği üzerinde durulmuştur.

2. Kavramsal Çerçeve, Yeni Savaş Kavramını Tartışmak

Uluslararası ilişkiler tarihinde ulus-devlet yapısının ortaya çıkışı bir çatışmanın, Otuz Yıl Savaşı'nın (1618-1648) sonucuydu. Avrupa imparatorlukları arasında sınırlı bir savaş olduğu için modern uluslararası sistemin kökeni üzerine yeni tartışmalar aralanmış ve Vestfalya Antlaşması'nın imzalanmasıyla ulus-devlet daha çok ön plana çıkmıştır (Hasham, 2001: 13). Bu sebeple Avrupa ve Batı açısından savaş evrensel bir fenomen değil, özel bir deneyim olarak görülmektedir. Carl von Clausewitz'in "*Savaş, büyük güçler ile devletlerin temel bir niteliği olarak çıkarlar arasındaki bir çatışmadır.*" ifadesi uluslararası ilişkiler çalışmalarının temeli olarak klasik yaklaşımlardan biridir. Savaş, amaçların gerçekleştirilmesiyle ilişkili olduğu için politikaların başka yollarla sürdürülmesine, hem de şiddetli bir şekilde devam ettirilmesine iyi bir örnektir (Dexter, 2008: 58).

Batı düşüncesinin savaş teorisi üzerindeki etkisinin bir başka örneği, çatışmanın olası ahlaki gerekçeleri üzerine yapılan tartışmadır. 2500 yıldan fazla bir süredir, savaşın ahlaki analizinin merkezi çerçevesini *haklı savaş*⁴ felsefesi oluşturmuştur. Platon, Aristoteles ve Thucydides de dahil olmak üzere eski Yunan ve daha sonra bir dizi Roma filozofu, özellikle Cicero savaş sorunsalı hakkında ahlaki terimlere yer vermiştir. Haklı savaş teorisi daha sonra, özellikle dördüncü yüzyılda Saint Augustine ve 13. yüzyılda Thomas Aquinas tarafından savaş sorunu üzerine Katolik düşüncesinin merkezi bir bileşeni olmuş ve 17-18. yüzyıllarda özellikle Hugo Grotius tarafından klasik haklı savaş geleneği tartışılmaya devam etmiştir (Slater, 2012: 51-52). Silahlı çatışmaların ahlaki olarak kabul edilmesi ve belirli bir ahlaki davranış kuralına uyulması gerektiğine dair bir çerçeve çizilmiştir (Peperkamp, 2016: 317). Çağdaş terimlerle bu, savaşın ahlaki olarak kabul edilebilmesi için *jus in bello* (savaş yürütme yasası)⁵ ve *jus ad bellum* (savaş ilan etme hakkı)⁶ ile uyumlu olması gerektiği anlamına gelmektedir (Brown vd., 2013: 160). Normatif üretim de tartışmalı bir alan kabul edilmekte ve genellikle iktidardakilere göre şekillendiği için, uluslararası insancıl hukuk ve savaşın meşruiyet kuralları da Batılı ve liberal bir hak anlayışından türemiştir. Bu kurallar devletler tarafından çıkarılmaları sürdürme gayesi için öne sürülmüş olmasına rağmen, aynı zamanda kısıtlanmaktadır. "*Hukuku stratejik olarak değerli kılan şey, onu şekillendiren tarafların kontrollerinin ötesinde sonuçlar ortaya çıkarmasıdır.*" şeklindeki ifadeleri ile Laura Ford Savarese ve John Fabian Witt (2017: 11-12) bu durumu kısaca özetlemektedir.

Tarih boyunca insanların toprakları ele geçirmek veya savunmak için savaşmaya meyilli olduğuna dair bir algı söz konusuydu. Zira bazı coğrafyalarda bu durumun sürekli bir döngüye dönüştüğü de gözlemlenmiştir. Örneğin Çeçenya'da, İran Alarlarından (800-900) Altın Orda'ya (1241), Türkler ve Perslere (1300'den sonra) ve Rus İmparatorluğu'na (1800 civarlarında) kadar bu amaçla savaşlar yapılmıştır (Johnson ve Toft, 2013/14: 7). Geleneksel olarak çoğu savaş, özellikle de Avrupa geleneği içinde yürütülenler, kesin başlangıç ve bitiş noktalarına sahiptir. Belirli dönemlerde düşman belirlenip savaşlar başlatılmış ve başka belirli zamanlarda taraf/taraflar savaşı durdurmayı tercih etmiştir (Record, 2003: 4-6). Başka bir deyişle savaşlar, kazanılan topraklar ve düşman kuvvetlerinin yok edilmesi ya da başka bir şekilde savaştan çıkartılması şeklinde başarıyı ölçebilmek için net standartlar sağlamaktaydı (Berger ve Weber, 2009: 2-4). Fakat savaş ve barış arasında net olan bu çizgi, Avrupa dışındaki bölgeler için genellikle belirsizlikler içerirken, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren bu durum başta ABD olmak üzere diğer devletler için de gittikçe bulanıklaşmıştır. Aslında 20. yüzyılın yeniliği düzensizlik değil, savaşların getirdiği gelişmelerle ilgilidir. Savaş alanlarının kuzeyden güney yarım küreye doğru aktarılması, yeni araçların ve amaçların benimsenmesiyle birlikte yeni savaş kavramını gündeme taşımıştır (Armitage, 2017: 7). Günümüzde, vekalet savaşlarının ortaya çıkması,

⁴ Bugün inanç ilkelerinden türetilmiş olmasına rağmen *haklı savaş teorisi*, Batı genelinde ve önemli ölçüde Batılı olmayan kültürlerde de savaşın ahlaki analizinin merkezi çerçevesi haline gelmiştir. Bu anlamda haklı savaş teorisi *insanlığın ortak ahlaki* dediği şeyin merkezinde bulunmaktadır (Slater, 2012: 53).

⁵ *Just in bello* iki ana ilke içermektedir. Birincisi, askerler ve siviller arasında ayırım yapılmalı ve sivil kayıpların olabildiğince en aza indirilmesi gerektiği üzerinedir. İkincisi, sivillere yönelik kasıtlı saldırıları amaca ulaşılmasına yardımcı olup olmadığına bakılmaksızın kategorik olarak yasaklamaktadır (Slater, 2012: 54).

⁶ *Jus ad bellum* da iki önemli ilke haklı sebep ve son çaredir. Haklı sebep, savaşın ahlaki bir amacı olması anlamına gelirken; son çare tüm diplomatik veya şiddet içermeyen yolların denenip başarısız olduktan sonra savaşın yapılmasına izin verilebilir olduğu anlamını taşımaktadır (Slater, 2012: 54).

çatışmanın Avrupa'dan çevre bölgelere taşınmasının yolunu açmıştır. Savaş kavramının dönüşüm geçirmesinde nükleer güç de önemli bir role sahiptir. Nükleer çağı iki döneme ayıran çalışmalara göre, Avrupa ve Soğuk Savaş merkezli ilk nükleer çağda bilinen veya tahmin edilebilen bir zemin bulunmaktaydı (Baylis, 1998: 15). Nükleer güç, Soğuk Savaş sırasında neredeyse eşit askeri güce sahip iki süper güç olan Sovyetler Birliği ve ABD tarafından yönetilmiştir (Holsti, 1993:2).⁷ Nükleer silahların varlığı, büyük güçler arasında olası bir savaşın seçenek olarak görülmesini engellemiştir (Vasquez ve Valeriano, 2010: 295-299). Fakat ikincisinde Batı kontrolünün dışında gelişmekte olan bir nükleer güç olmasının yanı sıra, tarihi düşmanlıkları bastırılmış ulusal gurur ve bölgesel hırsın var olduğu coğrafyalarda nükleer güç yaygınlık kazanmaktaydı. Aslında iki kutupluluk nükleer silahların yayılmasını engellemesine rağmen, çok kutupluluk tam tersine artmasına neden olmuştur (Gavin, 2009/10: 10).

Yeni savaşların mevcut yapıda güçlenmesi, meşru bir norm kaynağı olarak devletin zayıflamasıyla bağlantılıdır (Mundy, 2011: 282-285). Bu tür devletler topraklarını kontrol edememekte, nüfuslarının önemli bölümü için güvenlik sağlayamamakta ve yüksek derecede yolsuzluğun varlığı silahlı grupları ortaya çıkarmaktadır. Demokrasisi zayıf, toplumun devlete güveni çok az ve hükümetlerin idare etme konusunda zayıf olduğu Meksika bu tanımlamaya iyi bir örnektir. Meksika'da Tijuana, Juarez ve Sinaloa gibi büyük silahlı gruplar binlerce kişiyi bünyesinde barındırmakta ve devlet ile güç için etkin bir rekabet sürdürmektedir. Ayrıca bu gruplar Orta Amerika bölgesindeki diğer organize güç grupları ile etkileşimde olarak tehdit oluşturmaktadır (Shultz vd., 2011: 79-80). Keza Fragile States Index (2017)'e göre Soğuk Savaş'tan sonra devletler sadece dışarıdan gelen tehlikelere karşı değil aynı zamanda iç çatışmaların sebep olduğu kitlesel şiddete de maruz kalmaktadır. Bu krizlerin bazıları etnik gerilimlerden oluşurken bazıları iç savaşımlardan, devrimlerden ve bir kısmıyla insani acil durumların tetiklediği savaş türleridir.

Devletlerin kırılabilirliği, anomi yaratan sosyal ve politik açıklara neden olmaktadır. Vatandaşlara bireysel ve toplu güvenliğin garanti edilmesindeki başarısızlık, devletin kurucu sözleşmelerinin ihlali ile sonuçlanmaktadır. Savaş artık yalnızca çıkar çatışmasının bir ürünü değil aynı zamanda sosyal bir patoloji olarak yeniden icat edilen bir kavrama dönüşmüştür. Diğer toplumlarla karşılaştırmaların kolaylıkla yapılabildiği küresel bir dünyada devletlerin içinde olduğu boşluk en üst seviyelerdedir. Dolayısıyla yeni savaş gibi yaklaşımların uygulanabilir olması için sosyal karakterlerin ve şiddetin çeşitlendirilmesinin insani sonuçlarını dikkate alması gerekli kılınmıştır. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrası güvenlik çalışmaları, yeni savaş kavramının getirdiği farklı araçlardan net bir şekilde etkilenmiştir.

Sayısız azalma olmasına rağmen devletler arasındaki çatışmalar elbette devam edecektir. Mevcut ve gelecekteki devletler arası silahlı ihtilaflar için belirleyici faktörler farklı çalışmalarda sıkça vurgulanmaktadır. Bu faktörler arasında doğal kaynaklar, kıtlık ve çevresel bozulma konusundaki ihtilafla ilgili ekonomik sorunlar ve ideolojik, dini ve etnik konular ön plana çıkmaktadır. Örneğin Nijerya'da çevresel sorunlar, ekonomik, politik gerilimler halk arasında toprak, su ve hayvanlar üzerinde hakimiyet kurma konusunda çatışmaları körüklemektedir. Bu çatışmalar 2018'in ilk yarısında Boko Haram'ın katliamlarıyla kıyaslandığında altı kat daha fazla insan hayatını kaybetmiştir (Hartog, 2021). Kırılabilirliğin olumsuz etkilerine uyum sağlama, bunların üstesinden gelme yeteneği devletten devlete farklılık göstermektedir. Dolayısıyla yeni savaşın kapsam ve içeriği farklı faktörler üzerinden ele alınmaktadır. Fakat her durumda, devlet kurumlarının zayıflığı sosyal kutuplaşma ve istikrarsızlık riskini arttırabilmektedir (Newman, 2004: 175-177).

Devlet katılımını içeren veya içermeyen, uluslararası normların standartlarını ölçerek etkili bir şekilde yanıt verme yeteneğine meydan okuyan saldırganlık biçimleri de vardır. Buradaki fark, savaş ve teknoloji arasındaki yakın bağıdır. Bu bağlamda siber savaş askeri ilişkilerde devam eden değişimin en son evresi olarak görülmekte ve dünya gündeminin ilk sıralarında yer almaktadır. Bu gelişim jeopolitik amaçlarla tamamen veya kısmen dijital yollarla yapılan kamu hizmetlerine karşı bir dizi faaliyeti içermektedir. Fakat bu tehditlerin askeri donanımı düşük ve uluslararası sistemde haydut devlet olarak adlandırılan devletlere değil, Batıya yönelik olduğu gözlemlenmektedir. Bu noktaya dikkat çeken Joseph Nye'a göre, askeri ve ekonomik faaliyetlerin

⁷ Soğuk Savaş sırasında, ABD'nin nükleer doktrini esas olarak, NATO kapsamında Avrupa veya Asya müttefiklerine yönelik büyük ölçekli bir konvansiyonel saldırıyı önleme amacıyla nükleeri ilk kullanma tehdidi ve nükleer misilleme tehdidi yoluyla bir nükleer saldırıyı caydırma amacını içermektedir (Sagan ve Weiner, 2021: 126). Sovyetler Birliği de Varşova Paketi aracılığıyla bu doktrinden sonra komünizmi ve Sovyetler Birliği'ne yakın ilişkide olan devletleri koruma amacıyla nükleer güç elde etmeye çalışmıştır (Moshchelkov, 2003: 95).

desteklenmesi için karmaşık teknolojik sistemlere bağımlılık, bu güce sahip devletlerde devlet veya devlet dışı aktör tarafından kullanılabilir yeni güvenlik açıkları yaratmaktadır (Gartzke, 2013: 41-42).⁸ Bu minvalde ilk vakalar, 2007’de Gürcistan ve Estonya’ya düzenlenen saldırılarda Rusya’nın etkinliği ile gözlenmiş, İran’ın nükleer programına müdahale etmek için 2012 yılında Stuxnet’in ABD ve İsrail tarafından uygulanmasıyla daha da dikkat çekici bir hal almıştır (Rogers, 2021: 83-86). Diğer taraftan *siber savaş*⁹ ve bu savaşla sürdürülen *hibrit savaş*, esas olarak müdahale edenin devletlerle birleştiği yerde saldırıların sorumluluğunu kişiselleştirmenin zorluğu gibi benzeri görülmemiş problemler ortaya çıkarmaktadır (Gartzke, 2013: 48).

3. 21. Yüzyılda Terör Kavramı ya da Anlayışı Değişti mi?

Terör kavramı ilk olarak 1793’te, Fransız cumhuriyet hükümetini devrimcilere karşı korumak için sistematik olarak yürütülen bir politikayı ifade etmek amacıyla ortaya çıkmıştır (Cronin, 2002/03: 34).¹⁰ Bu dönemde terörizm, bir eyleme dayanmakta ve amacın gerçekleşmesi için sivillere/devletlere yönelik önceden tasarlanmış siyasi şiddeti ifade etmekteydi. 2001’de Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği bünyesinde düzenlenmiş olan *Tehditler, Zorluklar ve Değişim* konulu üst düzey panelinde “*Sivillerin veya savaşçı olmayanların ölümüne veya ciddi yaralanmasına amacıyla herhangi bir eylemde bulunma, bir halkı korkutma veya bir hükümeti veya uluslararası kuruluşu herhangi bir eylemi yapmaya veya yapmaktan kaçınmaya zorlama*” şeklinde terörizm kavramının tanımlanmasına yer verilmiştir (Slaughter, 2005: 621). Bu bağlamda terörizmin temel amaçlarından biri korku atmosferini daha da ileri boyuta taşımak için geniş çapta ses getirebilecek adımlara odaklanmaktır (Chomsky, 1987: 174-178). Aslında teröristler sivilleri gerek korkutarak gerekse öldürerek hükümetin düzeni sağlayamadığını ve halkı koruyamadığını da göstermeye çalışmaktadır (Byman, 2006: 84). Ayrıca teröristler her zaman devletin aşırı tepkisine odaklanan bir anlayışa güvenmemekte aynı zamanda kitlesel olarak korkunun yayılmasına yönelik hedeflere önem vermektedir (Mares, 2018: 124).

Terörizm uzmanı Bruce Hoffman’ın da ileri sürmüş olduğu gibi, teröristler açık şekilde silahlı birlikler olarak faaliyet göstermemektedir. Terörizm, kargaşa ve hatta iç savaşı başlatmak amacıyla hükümet/kitle tepkisini kışkırtma stratejisidir. Bu bağlamda terörizm sadece hedef kitlelere korku salmayı amaçlamamakta aynı zamanda hükümetlerin veya bireylerin teröristlerin davasına ilgi çekmeyi hedeflemektedir (Sydes et al., 2022: 1). İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA), bu tür eylemlerin İngiltere’yi Kuzey İrlanda’dan çekilmesine sebep olabileceğine inandığı için sürekli olarak halka yönelik açık alanlarda eylemlerde bulunmuşlardır (Kydd ve Walter, 2006: 50). Bu noktada genel olarak terörist grupların kampanyaları iki yönlü olarak belirlenmektedir: *stratejik terörizm*, bir hükümetin politikalarını değiştirmesi için hedeflenen amaçlardır; *kurtarıcı terörizm* ise yalnızca mahkumlar veya para gibi belirli insan veya maddi kaynaklara ulaşmak için planlanan hedeflerdir (Abrahms, 2006: 46-47). Fakat terör örgütleri, belli bir bölgeye odaklanmanın yanında devletlerarası faaliyetlerle de dikkat çekmektedir. Bu sebeple gizli, hücreli, dağıntık ve merkezi olmayan bir savaş düzenine sahiptirler (Trager ve Zagorcheva, 2005/06: 108-109).

Obama (2007: 4)’ya göre teröristler ile bazı *haydut devletler*¹¹ hem ABD’ye hem de liberal demokrasinin uluslararası temelini meydan okuyabilecek kadar yükselen güç odakları haline gelmiştir ve bunun önemli kanıtı 11 Eylül saldırıdır. 11 Eylül saldırılarından sonra hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı yaygın bir söylem haline dönüşse de (Caplan, 2003: 426-27) aslında bu olay sonrası dünyayı şekillendirmede El Kaide

⁸ Bu durum en çok ABD gibi ülkeler için geçerlidir. Modern savaş alanlarını kontrol altına almak için teknolojiyi daha çok kullanarak kendilerini daha savunmasız hale getirmekteler ve potansiyel olarak siber saldırılara daha eğilimli olmaktadır. Bu sebeple ABD tehdidi azaltmak için birtakım girişimlerde bulunmaktadır.

⁹ *Siber terörizm* olarak karşımıza çıkan kavram, bir tür internet veya bilgisayar etkileşimi yoluyla gerçekleştirilen kitlesel bozulma ve can kaybına neden olma amacıyla güdülen eylemlerdir. 2002’de ABD İç Güvenlik Departmanı müdürü Tom Ridge de aslında durumu özetleyici bir tespitte bulunmuştur: “*Teröristler tek bir ağa bağlı bir bilgisayarda oturabilir ve dünya çapında tahribat yaratabilir. Onlar ekonominin bir bölümünü zarar vermek veya bir elektrik şebekesini kapatmak için bir bombaya veya patlayıcıya ihtiyaç duymamaktadırlar.*” (Fox, 2021: 137).

¹⁰ Terim bu tarihte kullanılmaya başlandığı zaman terör, demokratik bir düzenin kurulması için vazgeçilmez bir araç olarak kabul edilmekteydi. Fransız Devrimi’nin önde gelen isimlerinden biri olan Robespierre, “*Ya erdem ya da terör!*” ifadesinde gerçek demokratik eğilimlerin bu yönetim aracını gerektirdiğini ifade etmektedir (Rapoport, 2001: 1).

¹¹ *Haydut devletler* kavramı, Soğuk Savaş’tan sonra terörizmi bir devlet politikası aracı olarak kullanan ve politika hedefleri doğrultusunda kitle imha silahları elde etmeye çalışan rejimleri belirtmek için ABD dış politika sözlüğüne girmiştir (Lijn, 2011: 152). Bu devletler arasında *Irak, Libya, İran ve Kuzey Kore* bulunmaktadır (Wilson Center, 2022, <https://www.wilsoncenter.org/event/rogue-states-and-the-united-states-historical-perspective>).

saldırılarından daha önemli etki yaratan Bush yönetiminin tepkisi ve bunun dünya çapındaki yansıması olmuştur. Bush yönetimi bu tarihten sonra *Terörizme Karşı Küresel Savaş* ilan ederek aslında 11 Eylül saldırılarının¹² sadece ABD'yi hedef almadığını, tüm dünyaya yönelik bir tehdit içerdiğinin altını çizmiştir (Stohl, 2008: 4-5). Dolayısıyla terörizm artık tolere edilebilecek marjinal bir sorun olarak görülmemekte, hukukun üstünlüğü altında yaşayan tüm devletlerin barış ve istikrarına yönelik gerçek, önemli ve büyüyen bir uluslararası tehdit olarak kabul edilmiştir (Der Derian, 2004: 98).

Büyüyen tehdit içerisinde teröristlerin profili de önemlidir. Teröristler kitlesel silahlardan, insanların kendilerine yabancılaşması ve adaletsizlik de dahil olmak üzere yok edici nihilizmle hareket etmektedir (Obama, 2007: 4). Ayrıca Pape (2003: 344-345)'nin de gözlemlediği gibi teröristler basit bir şekilde, çoğu zaman hedeflere ulaşmak için şiddet uygulamanın yanı sıra toplumsal ayrılıklardan faydalanmaktadır. Macaristan'da *Ölüm Mangası* olarak adlandırılan terörist grup 2008-2009 yılları arasında Roman topluluğunu ortadan kaldırmak amacıyla etnik savaş başlatması ve geniş çaplı eylemler yapması bu duruma iyi bir örnektir (Mares, 2018: 131). Amaç ne olursa olsun hedefe ulaşmanın en iyi ve garanti yolu seçilmekte ve kesinlikle taviz verilmeyecek şekilde tanınırlığın artırılması hedeflenmektedir (Abrahms, 2008: 86). Teröristler eylemlerin seri bir şekilde tekrarlanmasını, bir şiddet kampanyası olmasını istemekte ve bu durum da terör eylemlerini mesaj taşıyan bir sembol haline dönüştürmektedir (De Castro, 2004: 196-199).

Teröristlerin temel hedefleri değişiklik göstermekle birlikte beş temel amaç barındırmaktadır. Bunlar *rejim değişikliği*, *toprak değişikliği*, *politika değişikliği*, *sosyal kontrol* veya *statükoyu korumadır*. *Rejim değişikliği*, bir hükümetin devrilmesi ve devrilen hükümetin yerine terör örgütü tarafından yönetilen veya onların istediği kişiler tarafından yürütülmesine yönelik amaç taşımaktadır. Peru'da *Parlayan Yol* dahil çoğu Marksist grup buna örnektir. *Toprak değişikliği* ise ya yeni bir devlet kurmak (Tamil Kaplanlarının Sri Lanka'nın Tamil bölgesinde hedeflediği gibi) ya da başka bir devlete dahil olma (Lashkar-e Tayyiba'nın Hint Keşmir'ini Pakistan'a birleştirmek istemesi gibi) amacıyla yapılmaktadır. El Kaide'nin ABD'nin İsrail ve Suudi Arabistan gibi Arap ülkelere verdiği desteği kesmesi gibi atılan adımları etkilemeye yönelik eylemleri ise *politika değişikliği* amacını taşımaktadır. *Sosyal kontrol* ise, ABD'de Ku Klux Klan iç savaşından sonra Afrika kökenli Amerikalılara yönelik baskıda olduğu gibi devletten ziyade bireylerin davranışlarının değişmesine yöneliktir. Son olarak *statükoyu sürdürme* var olan bir rejimin veya onu değiştirmeye çalışan siyasi gruplara karşı bölgesel bir grubun desteklenmesini hedeflemektedir. *Kolombiya Birleşik Öz Savunma Gücü* gibi Latin Amerika'daki birçok sağcı paramiliter örgüt ve Kuzey İrlanda'daki Protestan paramiliter gruplar bu amaçla hareket etmektedir (Kydd ve Walter, 2006: 51-52). Terör grupları tek bir hedefe sahip olabileceği gibi birden fazla hedefe de odaklanabilir (Tablo 1).

Ayrı amaçlar güden terörist grupların yanı sıra, bazı terör grupları arasında da bir uluslararası koordinasyon vardır ve sistemin bir bütün olarak güvenliğini tehdit etmektedirler (De Castro, 2004; Miller, 2003). Terörle mücadele uzmanı olan Michael Scheuer, El-Kaide'nin lideri olan Usame bin Ladin'in "*Dünya genelinde dinden ilham alan ve profesyonelce geniş çapta İslamcı bir isyanı yönlendirdiğini*" iddia ederek terör grupları arasındaki karşılıklı ilişkiyi özetlemiştir¹³. El-Kaide, destek verdiği diğer terör örgütleri arasında isyan veya saldırı zamanlarında diğer grupların ağlarını ve personelini kendi amaçları doğrultusunda kullanabilmiş ve uluslararası alanda daha geniş ses getirmiştir. Dolayısıyla süregelen ve geniş çerçevede meydana gelen terör olayları farklı süreç ve yöntemler ortaya çıkardığı için mücadele anlamında tam bir sürdürülebilirlik sağlanamamaktadır.

¹² 1941'de Japonya tarafından Pearl Harbor saldırısı ve El Kaide tarafından düzenlenen 11 Eylül saldırıları ABD'nin güvenliğini tehdit eden iki mihenk taşı anıları olarak kabul edilmektedir. İkisi de beklenmedik şekilde gerçekleşmesinin yanı sıra ABD gibi savunma alanında güçlü bir ülkenin de güvenlik açığının var olduğunu ortaya koymakta ve bu durum haklı savaş adı altında farklı ülkelere müdahaleler ile sonuçlanmıştır (Nielsen, 2008: 8-13). Fakat Pearl Harbor, televizyon öncesi çağda düşman olan bir devlet tarafından ABD askeri üssüne yapılan bir saldırıydı, oysa 11 Eylül saldırısının ana odağı sivillerdi ve medyada gerçek zamanlı olarak bildirildiği için bu noktada Pearl Harbor'dan daha etkili olarak görülebilir (Rogers, 2011: 16).

¹³ Eylül 2001 saldırılarını takip eden yıllarda, Londra ve Madrid'deki bombalamalara ek olarak, başta Amman, Bali, İstanbul, Mumbai, Kazablanka'da Batılı hedeflere yönelik olmak üzere El Kaide tarafından saldırılar düzenlenmiştir. Diğer bir deyişle, tüm önemli açılardan, hatta El Kaide hareketi üzerindeki etkisi de dahil olmak üzere teröre karşı savaş Mayıs 2011'de Usame bin Ladin'in öldürülmesine rağmen beklenenden daha farklı sonuçlar vermiştir (Rogers, 2011: 17-18).

Tablo 1. Yabancı Terör Örgütleri ve Hedefleri

Tarih	Ülke	Terör Örgütü	Ölüm	Yaralama	Hedef Kitle
2019	İngiltere	Yeni İrlanda Cumhuriyet Ordusu	0	1	Özel vatandaşlar ve mülkiyet
2019	İsrail	Filistin İslami Cihat	0	0	Özel vatandaşlar ve mülkiyet
2019	Irak	Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD)	1	0	Ordu
2018	ABD	Trump Aşırılık Yanlıları	0	0	Özel vatandaşlar ve mülkiyet
2017	Yunanistan	Anarşistler	0	0	İşletme
2016	Afganistan	Taliban	3	1	Polis
2015	Nijerya	Boko Haram	20	47	Özel vatandaşlar ve mülkiyet
2014	Filipinler	Yeni Halk Ordusu (NPA)	0	0	İşletme, özel vatandaşlar ve mülkiyet
2013	Hindistan	Hindistan Komünist Partisi-Maoist	1	0	Özel vatandaşlar ve mülkiyet
2012	Ekvator	Kara Kartallar	0	0	Turistler
2012	Peru	Parlayan Yol	5	5	Ordu
2011	Somali	El-Şebab (şüpheli)	4	45	Ordu
2010	Yemen	Arap Yarımadası'ndaki El-Kaide	0	0	Araçlar
2009	Sri Lanka	Tamil Eelam Kurtuluş Kaplanları (LTTE)	1	1	Özel vatandaşlar ve mülkiyet
2008	Cezayir	Cezayir İslami Aşırılıkçılar	1	1	Ordu
2007	Lübnan	Hizbullah	2	6	Ordu
2006	Almanya	Hizb al-Tahrir al-Islami (HT) (şüpheli)	0	0	Ulaşım

Kaynak: Kydd ve Walter, 2006: 54-55.

Uluslararası terörizm, ulusal sınırların ötesine geçme boyutuyla birlikte, özünde politiktir (Neumayer ve Plümper, 2009: 714-717). Terörist gruplar, siyasi platformda istikrarsız ve tutarsız siyasi hedefler tarafından motive edilmektedir. Örneğin Bask ayrılıkçı grubu ETA, siyasi hedefleri İspanya'daki Franco diktatörlüğünü devirmek olmasına rağmen daha sonra kurulan demokratik hükümeti de hedeflediği için tutarlı bir ideoloji benimsememekle eleştirilmiştir (Abrahms, 2008: 88). Ebu Nidal Örgütü, 1980'lerde Suriye'ye karşı sayısız saldırı düzenlemiş ve daha sonra Suriyeli bir temsilci haline gelerek neredeyse bir gecede ittifak değiştirmesi de bu duruma örnektir (Abrahms, 2008: 89). Dolayısıyla terör örgütleri genellikle tutarsız ve istikrarsız siyasi hedefler peşinde koştuğundan hedefleri, politikaları veya amaçları ile ilgili net bilgi veya yargı bulunmamaktadır.

İdeolojik ve siyasi olarak tutarsızlık içermesine rağmen terör örgütlerine insanlar diğer bireylerle ilişkilerini geliştirmek veya toplumdaki yabancılaşma duygusunu azaltmak için katılmaktadır. El Kaide'de aktif olan 172 teröristin hayatlarını inceleyen Marc Sageman, bu teröristlerin %80'inin Müslüman olmayan toplumlarda kültürel olarak dışlanan ve ABD'de asimile edilmemiş birinci veya ikinci nesil göçmen üyelerini içerdiğini belirtmektedir (Karlin, 2004). Yapılan farklı araştırmalar terörist grup üyelerinin kişisel bağlılıktan ziyade diğer terörist üyelerle sosyal ilişkileri sürdürmek veya geliştirmek amacıyla örgütle ilişkisini sürdürdüğünü ortaya koymaktadır (Abrahms, 2008: 97). Bu çalışmalar toplumsal bağların, ideolojik bağlardan önce geldiğinin altını çizmekte ve terör grupları bu farkındalığa sahip olduğu için yeni üyelerle önce sosyal bağlar kurmaktadır. Ayrıca terörist gruplar yerel topluluklara eğitim, inanç gibi alanlarda hizmetler sağlayarak güven kazanmaktadır. Örneğin Hamas, Gazze Şeridi ve Batı Şeria'da yaşayan Filistinlilere bu tür sosyal hizmetler vererek siyasi faaliyetleri için kaynak sağlamış ve kendilerinin sürekli desteklenmesi için de altyapı oluşturmuştur (Tablo 2; Mishal, 2004: 576-578).

Tablo 2. Terör Faaliyetlerinin Ülkelere, Etkinliğe Göre Dağılımı

İsim	Nihai Hedef	RD	TD	PD	SK	SS
Abu Nidal Örgütü	İsrail'i tahrip etmek; Filistin devletini kurmak	X	X			
Abu Sayyaf Grubu	Filipinler'den ayrılmak		X			
El-aksa Şehit Tugayı	İsrail'i tahrip etmek; Filistin devletini kurmak	X	X			
Silahlı İslam Grubu	Cezayir'de Müslüman devlet kurmak	X				
Filipinler Komünist Partisi/Yeni Halk Ordusu	Filipin'de Komünist devlet kurmak	X				
İrlanda Cumhuriyet Ordusu	Britanya'yı Kuzey İrlanda'dan çıkartmak; Eire ile birleşmek		X			
Hamas (İslami Direniş Hareketi)	İsrail'i tahrip etmek; Filistin devletini kurmak	X	X			
Hizbullah (Tanrının Partisi)	Orijinali; İsrail'i Lübnan'dan çıkartmak, şimdi İsrail'i tahrip etmek ve Filistin İslam devletini kurmak	X	X			
İslami Cihat Grubu	Özbekistan'da İslam devleti kurmak; ABD'nin etkisini azaltmak	X		X		
El Cihat (Mısır İslam Cihadı)	Mısır'da Müslüman devleti kurmak	X				
Kongra-Gel (önceden Kürdistan İşçi Partisi)	Türkiye'den ayrılmak		X			
Tamil Eelam'ın Kurtuluş Kaplanları	Sri Lanka'dan ayrılmak		X			
Libyalı İslami Mücadele Grubu	Libya'da Müslüman devleti kurmak	X				
Ulusal Kurtuluş Ordusu	Kolombiya'da Marksist devlet kurmak	X				
Filistin Kurtuluş Cephesi	İsrail'i tahrip etmek; Filistin devleti kurmak	X	X			
Filistin İslami Cihad	İsrail'i tahrip etmek; Filistin devleti kurmak	X	X			
Filistin'in Kurtuluşu için Halk Cephesi	İsrail'i tahrip etmek; Filistin devleti kurmak	X	X			
El-Kaide	Orta Doğu'da Müslüman devleti kurmak; İsrail'i tahrip etmek, ABD'nin etkisini azaltmak	X	X	X		
Irak'taki El Kaide (Zerkabi Grubu)	ABD'yi Irak'tan çıkarmak; Müslüman devlet kurmak	X		X		
Gerçek İrlanda Cumhuriyet Ordusu	İngiltere'yi Kuzey İrlanda'dan çıkarmak; Eire ile birleşmek		X			
Kolombiya'nın Devrimci Silahlı Kuvvetleri	Kolombiya'da Marksist devlet kurmak	X				
7 Kasım Devrimci Örgütü	Yunanistan'da Marksist devlet kurmak	X				
Çağrı ve Mücadele için Selefî Grup	Tunus'ta Müslüman devlet kurmak	X				
Parlayan Yol	Peru'da Marksist devlet kurmak	X				
Kolombiya Birleşik Öz Savunma Kuvvetleri	Kolombiya devletini korumak					X

Kısaltmalar: **RD:** Rejim Değişikliği, **TD:** Toprak Değişikliği, **PD:** Politika Değişikliği, **SK:** Sosyal Kontrol, **SS:** Statükonun Sürdürülmesi

Kaynak: Global Terrorism Database
https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?page=2&casualties_type=&casualties_max=&count=100&expanded=no&charttype=line&chart=regions&ob=GTDDID&od=desc#results-table

Son dönemde bilim ve teknolojideki gelişmeler, dünyanın herhangi bir yerinde terörizmi teşvik etmek için en gelişmiş ve hızlı araçları kullanılabilir hale getirmiştir. Dolayısıyla terörizmin ulusaldan uluslararası sisteme kayarak küresel bir boyut kazanmasının önünü açmıştır. “*Terörizm doğası gereği uluslararasıdır, bu nedenle paradoksal olarak tek tek devletlerin uluslararası terörizmle mücadelesi yetersiz kalmıştır.*” şeklinde Paul Wilkinson’un ifadesi günümüzde terörizmle mücadeledeki durumu özetler niteliktedir (Mares, 2018: 125). Ayrıca teknolojinin gelişmesiyle silahlı çatışmalar kısmen tam tersi yönde gelişmektedir. Diğer bir deyişle teknoloji geliştikçe, silahlı çatışmaların yıkıcı gücü daha da artmakta ve terörizmin tehdit ediciliği de aynı

doğrultuda yükselişe geçmektedir. ABD Senatosu Eski Üyesi Howard Baker ve Beyaz Saray Eski Danışmanı Lloyd Cutler'in Ocak 2001 tarihli raporunda, “*Bugün ABD'ye yönelik en acil ulusal güvenlik tehdidi kitle imha silahlarının çalınabilmesi ve bunların teröristlere veya düşman ulus devletlere satılabilmesi ve bu durum sonucunda yurtdışındaki ABD birliklerine veya yurtiçindeki vatandaşlara karşı kullanılabilir olmasıdır.*” şeklinde bir beyanda bulunmaları aslında 11 Eylül olayları yaşanmadan önce önemli bir öngörüü içermektedir (Levin, 2022).

Nükleer silahların artan sayıda devlet veya devlet dışı aktörlerce sahiplenilmesi önemli bir tehdit boyutudur (Bakker, 2012: 73-74). Kimyasal, biyolojik ve siber saldırılar da dahil olmak üzere sivil nüfusa büyük zarar verebilecek ve devletin güvenliği sağlamasını engelleyebilecek diğer silahların yarattığı tehlike yeni ve daha yıkıcı stratejik tehditler de meydana getirmektedir (Sagan ve Weiner, 2021: 127). 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'de, 2015'te Paris'teki saldırılardan sonra Fransa'da ve 2001-2005'te intihar saldırılarından sonra İsrail dahil olmak üzere birçok devlet geç de olsa bu ötelemenin sonuçlarıyla acı bir şekilde yüzleşmiştir (Schweitzer ve Winter, 2017: 2).

4. Küresel Gelişmelerin Etkisi ve 21. Yüzyılda “Savaş” ve “Terörizm”

Küreselleşme ve getirdiği etkinin barışa yol açmayacağı argümanı üzerinden tartışmalar günümüzde oldukça yaygın bir hale gelmiştir (Newman, 2004: 178-179). 1820'lerden günümüze ekonomik gelişmeler uluslararası aktörler arasındaki farklılığı çok büyük bir uçurum haline getirmiş ve artık hiçbir şekilde küreselleşmenin oluşturduğu sisteme karşı önlem alınmamaktadır. Bu değişimin getirmiş olduğu yenilikler de doğal olarak savaşı dönüştürmüştür. 21. yüzyıldaki gelişmeler üzerinden savaşı yorumlamak belki de *yeni savaş* kavramını tartışmayı gerekli kılmıştır.

Büyük güçler arasında, karşılıklı bağımlılık olarak da benimsenen küreselleşmenin güvensizliği besleyen, doğası gereği istikrarsız bir sistem ortaya çıkardığını belirten birçok argüman literatürde bulunmaktadır (Hasham, 2001; Newman, 2004). Uluslararası sistemi savaş ve savaş tehdidi yoluyla büyük ölçüde şekillendiren ve yönetenin büyük güçler olduğunu ileri sürmektedir. Elbette küreselleşme ve getirdiği ekonomik etki burada kilit rol oynamaktadır (Rosenthal, 2004: 93-96). Jeopolitik şartlar üzerinden tartışılan savaş ve doğası yeni güç algısıyla birlikte çatışmaların daha sert seyredebileceğini ortaya koymaktadır (Rogers, 2021: 84-88). Yeni tartışma içindeki kilit istikrarsızlaştırıcılar, teknoloji ve hammadde sorunları üzerinden gerçekleşen ticaret savaşları da bulunmaktadır. Yeni savaş kavramı bu dönüşüm içerisinde vekalet savaşları başta olmak üzere birçok kavrama dinamizm katmıştır. ABD bu dönüşüme baş döndürücü bir ivme katmakta ve her zaman bu normalleşme ve yeni savaş boyutuna yeterince hazır görünmektedir (Armitage, 2017: 8-11). Son dönemlerde ABD, nükleer silahlanmanın ve bunun ulusal güvenlik çıkarları üzerindeki etkisinin tehlikeleri üzerine söylemlerini de artırmıştır (Abadie, 2006: 52-54). İleri sürülen bu düşünceler liderler tarafından sıkça vurgulanmaktadır. Örneğin 2004 başkanlık tartışmaları sırasında aday olan John Kerry ve George W. Bush nükleer silahların yayılmasının ABD güvenliği için ciddi bir tehdit olduğu konusunda hemfikir. Barack Obama da karşılaşılan en önemli dış politika sorunu olarak bu alana işaret etmiştir (Gavin, 2009/10: 7-11). Batılılaşma, sekülerleşme ve demokratikleşme gibi süreçleri ortaya çıkaran küreselleşme, muhafazakâr kültürlerdeki daha az ayrıcalıklı insanları farklı söylemlerin getirdiği temel değişiklikleri kabullenme ve bunlara karşı koyma güdüsünü ortaya çıkarmaktadır. 1968'de uluslararası terör örgütlerinin hiçbiri dini olarak sınıflandırılmazken; 1980 İran Devrimi'nin ardından birçok yapılanmanın dini terör örgütü olarak nitelendirilmeye başlanması, Batı'ya karşı İslami değerlerin vurgulanması gerekliliğinden ortaya çıkmıştır (Cronin, 2002/2003: 42). Diğer taraftan internet, medya gibi gelişen süreçleri benimseyen söz konusu gruplar bu mekanizmalar aracılığı ile terörizm faaliyetlerini formüle etmekte ve küreselleşmeden farklı açılardan yararlanmaktadırlar. İlk olarak internet, cep telefonları ve anlık mesajlaşma gibi bilgi teknolojilerinin kullanımı, birçok terörist grubun küresel erişimini genişletmiştir (Conway, 2007: 13). Örneğin, 11 Eylül saldırılarından önce El-Kaide üyeleri Yahoo servisine bağlı e-posta aracılığı ile iletişim kurmuştur. Saldırıların lideri Muhammed Atta, rezervasyonlarını internet üzerinden yapmış ve diğer üyeler ile saldırı planını çevrimiçi görüşme ile sürdürmüştür (Don vd., 2007: 16).

Tüm dijital gelişmeler içinde küresel ticaret terörizmin uluslararası sınırları aşmasında etkili olmuştur. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi ve Avrupa Birliği yoluyla serbestliklerin getirilmesi Hizbullah, El-Kaide gibi çeşitli terör gruplarının hareket kabiliyetini artırmıştır (Cronin, 2002/03: 45). Terör grupları faaliyetlerini finanse etmek için bu özgür ortamda küresel mekanizmaları da kullanmaktadır. Taliban altın ve dolar

birliklerini esnaf ve iş adamları aracılığı ile gayri resmi *hawala* veya *hundi bankacılık sistemini*¹⁴ kullanarak farklı ülkelere aktarmış ve herhangi bir hükümet bu duruma müdahale edememiştir (Frantz, 2001). Son olarak, küreselleşme KBRN silahlarını¹⁵ terörist gruplar için giderek daha erişebilir kılmaktadır. Bu silahları yapmak için gereken bilgiler özellikle internet aracılığı ile artık daha kolaydır. Bilgi sistemleri veya bilgisayar teknolojisi ya bir silah ya da bir hedef olarak terör eylemini temsil eder hale de gelmiştir (Conway, 2007: 14). Aslında küreselleşme devletler veya topluluklar arasındaki şiddete yönelik terör eğilimlerini azaltmakta fakat diğer taraftan iletişimsel, teknolojik şiddete yönelik teşvikleri tam tersi yönde arttırmaktadır.

Terör örgütlerinin artışıyla birlikte, terör eylemlerinin coğrafi dağılımında da kayda değer bir farklılık gözlemlenmektedir. Ortadoğu terörist faaliyetlerin en sık görüldüğü yer olsa da Orta ve Güney Asya, Balkanlar ve diğer bölgelerde son dönemlerde faaliyetler ivme kazanmıştır. Aslında söz konusu uluslararası bağlantılar son dönemlerde ortaya çıkmamış, 19. yüzyılın başlarına kadar dayanmaktadır. Keza yabancı terör örgütlerini gizli şekilde devletlerin organize bir şekilde desteklemesi 1970-80'lerde söz konusuydu (Cronin, 2002/03: 43-45). Soğuk Savaş döneminde terörist gruplar vekil savaş birimleri olarak kullanılmaktaydı ve nükleer savaşa göre daha ılımlı görülmekteydi. Fakat günümüzde bir terör örgütünün ortaya çıktığı yer ile faaliyette bulunduğu yer arasında önemli ve genişleyen bir açıklık bulunmakta, saldırıların kaynağına erişmek zorlaşmaktadır. Dolayısıyla genel stratejik durum, alışılmadık bir şekilde terörizmi beslemektedir (Miller, 2003; De Castro, 2004).

11 Eylül'den önce, teröristlerin çoğunlukla net amaçları ve hedefleri bulunmaktaydı fakat günümüzde süreç tam tersi yönde işlemektedir (Harshe, 2001: 442-443). Ayrıca hükümetler teröristlere karşı mücadelede bulunmanın maliyetini göz önünde bulundurmaktadır. Dolayısıyla bugün çoğu devlet, tırmanabilecek uzun süreli konvansiyonel çatışmalardan kaçınmaktadır (Sandler, 2011: 282-286). Fakat diğer taraftan ABD, El-Kaide'yi altmıştan fazla ülkede faaliyet gösteren bir örgüt olarak tanımlamış ve bu ülkelerin bazıları örgütü tamamen yok etmek için ABD'den yardım talep ederek süreci kendi lehlerine çevirmeye çalışmıştır (Stohl, 2008: 5-8).

19. yüzyıldan itibaren toplumların/devletlerin diğer aktörlerle iletişimi farklı bir anlayışı ortaya çıkarmıştır. Evrensel oy hakkı ve halkın yetkilendirilmesi gibi kavramların yaygınlaşması, Batı dünyasında insanlara özgürlük alanı yaratmış ve dolaylı olarak modern terörizmin ilk dalgası da gelişmeye başlamıştır. İnsanlığın yavaş yavaş inşa ettiği özgürlük, demokrasi, hukuk ve insan hakları gibi birçok temel değer, teröristlerin bu sembolik hedeflere saldırılar düzenlemek ve böylece mevcut siyasi düzeni alt üst edecek bir halk tepkisi ortaya çıkartma hedefi taşımaktaydı. İmparatorlukların dağılmasıyla yeni bir siyasi güç arayışı dönemi başlamış ve terör grupları için farklı fırsatlar ortaya çıkmıştır. Bu durum modern terörizmin ilk çağını sonlandırmış ve ikinci dalgaya geçilmiştir. 20. yüzyılın ortalarından itibaren hızlı şekilde ilerleme kaydeden dekolonizasyon dönemiye sömürgeci güçlere karşı tepki ve ulusal bağımsızlık hareketlerinin çekiciliğini terör örgütleri için yeni bir araç haline getirmiş fakat bağımsızlıkların elde edilmesi ile bu dalga sonlanmıştır. ABD'nin Vietnam'a müdahalesi ve yenilgisi modern terörizmin üçüncü dalgasına işaret etmektedir (Rapoport, 2001: 6). ABD'nin yenilgisi, dünyanın diğer bölgelerindeki devrimci, terörist örgütleri cesaretlendirmiş ve canlanmalarını tetiklemiş daha sonraki süreçte Batı değerlerine karşı kendi kültür ve değerlerini benimseme amacıyla din önemli bir rol edinmiştir. Günümüzde El-Kaide'nin sürdürmüş olduğu modern terörizm dinden ilham alan dördüncü dalga terörizmdir (Cronin, 2002/03: 37-38).

1980'lerde çoğu analiz terörizmin sonuçlarından ziyade nedenlerine veya biçimlerine odaklandığı için terör kampanyalarının sonuçları göz ardı edilmekte ve terörizmle mücadelede başarısızlığı kaçınılmaz kılmaktadır (Abrahms, 2006: 43). Terörizm ulusal sınırların ötesine geçmekte ve aynı zamanda küresel bir gerçekliktir. Teröristler, bir sorunla karşılaşma ihtimalinin yüksek olduğu durumlarda, çokuluslu şirketlerin yaptığı gibi faaliyetlerini daha iyi bir fırsat için başka bir ülkeye taşıyabilmektedirler. Küreselleşmenin etkilerinin ve sağladığı imkanların ardından terörizmin etkisi belirgin hale gelmiştir. Nükleer, biyolojik ve kimyasal terörün

¹⁴ *Hawala* kelimesi Hindistan'da kullanılmaktadır. *Hundi* kelimesiyse Bangladeş ve Pakistan'da *Hawala* terimi ile eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Afganistan ve Pakistan arasındaki sınırın ötesinde esnaf ve küçük iş adamları tarafından yürütülen yasadışı finansal işlemler piyasası, kara para, uyuşturucu ticareti gibi birçok maddi varlıklar için havale biçimi olarak bu bankacılık sistemleri kullanılmaktadır (Martin, 2009: 909).

¹⁵ KBRN'nin açılımı, *kimyasal, biyolojik, radyoaktif ve nükleer* maddeleri yaymak için tasarlanan silahlardır. Özellikle 11 Eylül saldırısı ile başlayan ve Ortadoğu coğrafyasında son Suriye iç çatışmalarında kullanılan KBRN silahları asimetrik savaşın bileşenleri haline gelmiştir (CBRN-E Days, <https://www.cbrn-e.org/genel-bilgi/>).

ardından gelen siber terör dünyanın yeni temel sorunlarından birisi haline gelmiştir. (Gunaratna, 2017: 4-5). Bir başka deyişle, terörizm ulusal sınırların ötesine geçmekte ve küresel bir gerçekliğe dönüşmüştür. Bu değişim terörist aktivitelerin yönüne de etki etmiştir (Abrahms, 2014: 7-9).

5. Sonuç

Savaş kavramının değiştiği fikri ve yeni savaş kavramı üzerinden değişim son yıllarda sıkça tartışılmaktadır. Özellikle silahlı çatışmanın gelişen özelliklerinin kendi başına yenilik anlamına gelmediği ve *karmaşık acil durumlar, çok değişkenli savaşlar, küçük savaşlar, düşük yoğunluklu savaşlar* veya *üçüncü türden savaşlar* gibi kavramsal yenilikler ile sıkça karşılaşılmaktadır. Fakat bu türden yaklaşımlar savaşın doğası ile ilgili köklü bir değişim anlamına gelmemektedir. Savaşın uzun geçmişine bakıldığında tarih içinde yeni ve farklı kavramlarla savaşın ima edilmediği de görülmektedir.

1990'ların başında dünya Soğuk Savaş sonrası döneme hızlı bir şekilde geçiş yaparken uluslararası ilişkilerin mimarisi iki kutupluluktan uzaklaşarak yeni çatışma alanlarına da kapı aralamıştır. Küreselleşmenin etkisiyle savaşın örgütlenmesinde ve oluşumunda önemli değişimler dikkat çekicidir ve yenilik ortadan kalkacak olan eski çatışma biçimlerine karşı değil, daha önce bulunmayan katmanların ve perspektiflerin eklenmesine dayanmaktadır. Son dönemlerde Birleşik Krallık Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde de vurgulandığı gibi güvenlik ortamı giderek daha anlaşılması zor ve tahmin edilemez hale dönüşmektedir (Gray, 2008: 19). Dolayısıyla son zamanlarda kullanılan savaş kavramı, aslında gücün dağılımı, yani yetenekler, etki ve niyetler çerçevesinde şekillendiği için öngörülemezdir. Klasik savaşlar devletler arasında yapılırken, yeni savaşlarda devlet dışı aktörler yer almakta; klasik savaşlarda amaçlar belligen (toprak, kimlik gibi) yeni savaşlarda savaşan tarafın kimliğine göre şekillenmekte; klasik savaşlarda savaşçılar arasında yapılıp savaşçılar hedef konumdayken, yeni dönemdeyse savaşçılar ve savaşçı olmayan arasındaki ayırım bulanıklaşmaktadır. Savaş ve barış arasındaki ayırım yeni savaşlarda görülmemekte, yani yeni savaşlarda savaş düşük veya yüksek yoğunlukta uzun yıllar devam edebilmektedir.

Devlet katılımını içeren veya içermeyen, uluslararası normların standartlarını ölçerek etkili bir şekilde yanıt verme yeteneğine meydan okuyan saldırganlık biçimleri de vardır. Buradaki fark, savaş ve teknoloji arasındaki yakın bağıdır. Savaşta benzeri görülmemiş teknolojik yeniliklerin getirdiği önemli bir kesit, yani bilgi devriminin büyüklüğü ve özellikle de birbirine bağlılığın yoğunlaşması ile askeri alanda devrim gerçekleşmiştir. Küreselleşmenin uluslararası meselelerin bu alanlar içinde yeniden düzenlenmesiyle çakışması, daha hızlı ve daha geniş bir silahlı türün, gittikçe daha az tahmin edilebilir formlar altında yeni olanaklar kazanmasına yol açmıştır. Bu durum, rakibini etkisiz hale getirebilme amacıyla mücadele alanı arayan aktörlerin zamanla iştahlarını kabartmıştır (Güntay, 2019: 89). Devletin savaştaki merkezietinden uzaklaşan istikrarlı bir gelişme son yıllarda yeni savaş kavramının belirginleşmesini sağlamıştır. Ayrıca son yıllarda, sürekli genişleyen ulus-ötesi silahlı grupların farklı şekillerdeki faaliyetleri de yeni tartışmaları beraberinde getirmiştir. Son gelişmeler ile savaş aynı ve sürekli formuyla düşünmek, başkalarının etkisinden muaf devlet merkezli bir geleneğin egemenliğinde ısrar etmek anlamına gelmektedir. Diğer taraftan, son dönemde hız kazanan bilim ve teknolojiadaki gelişmeler, dünyanın herhangi bir yerinde terörizmi teşvik etmek için en gelişmiş ve hızlı araçları kullanılabilir hale getirmiştir. Dolayısıyla terörizmin ulusaldan uluslararası sisteme kayarak küresel bir boyut kazanmasının önünü de açmıştır. Aslında teknolojinin gelişmesiyle silahlı çatışmalar kısmen tam tersi yönde gelişme göstermiştir. Bilginin ve yönetsel olarak verilerin sahip olunmasına ilişkin arzu güvenlik kavramını uluslararası politika alanında daha belirgin kılmıştır. Diğer bir deyişle teknoloji geliştikçe, silahlı çatışmaların yıkıcı gücü daha da artış göstermekte ve terörizmin tehdit ediciliği de aynı doğrultuda yükselişe geçmektedir.

Yeni savaşlar, savaşçılar ve savaşmayanlar arasında çok az ayırım olması veya hiç olmaması çerçevesinde değerlendirilmektedir. Aynı zamanda bu savaşlar, şiddetin yapısındaki dönüşümleri de tetiklemektedir. Terörizmde olduğu gibi hedef insanlardır ve yeni savaşlarda korku yoluyla hedeflerine ulaşılma amacı taşımaktadır (Tüfekçi, 2018: 230). Aslında bir başka deyişle ana hedeflerin siviller olduğu savaş türüne dönüşmekte ve elbette bu günümüzde, askeri teknolojinin neredeyse eşitlenmesi nedeniyle savaşların çok tehlikeli olduğu bir duruma evrilmeye başladığını da işaret etmektedir. Askeri teknoloji, kapasite ve kullanımı genellikle devletlere özgü bir yetenekken, son dönemlerde devlet dışı aktörlerin de sahip olduğu bir araca dönüşmüştür. Bu durum küreselleşmenin devletler açısından en olumsuz etkilendiği konulardan biridir. Yeni savaş kavramı ile terörizm bu sebeple birlikte dile getirilen bir sürece evrilmiştir. Kısacası, savaşın doğası

değişmemiş olsa bile entelektüel çevrenin silahlı çatışma manzarasının nasıl değiştiği yeni savaş kavramı ile belirlenmektedir (Tüfekçi, 2018: 234).

Son dönemde çatışma ve savaş kavramlarıyla ortak alanlarda tartışılan terör, mücadele etmenin zor olduğu bir arenaya dönüşmüştür. Bush yönetimi terörizme karşı küresel savaş ilan ederek aslında 11 Eylül saldırılarının sadece ABD'yi hedef almadığını, tüm dünyaya yönelik bir tehdit içerdiğinin altını çizerken, aslında diğer taraftan terörizmin savaşın yeni bir şekle büründüğünü de ifade etmektedir. Geleneksel savaşın hâkim olduğu dönemde devletler tehdidin yönü ve boyutu hakkında tahmini bilgilere sahipken, 11 Eylül'den sonra nereden, ne zaman ve kim tarafından olabileceğine dair herhangi bir bilgiye erişimi bulunmamaya doğru evrilmiştir. 11 Eylül saldırısının ardından *teröre karşı savaş* adı altında savaş ilan etmesiyle bu ifade evrensel olarak kabul edilmiş ve yeni savaşın devlet olmayan bir düşmana karşı yürütüldüğü için birçok yönden alışılmadık olacağı anlaşılmıştı (Rosenthal, 2004: 97). Bu tarihten sonra terörizm ve küreselleşmedeki ilerlemeler çerçevesinde devletlerin ulusal endişelerinde din temelli terörist faaliyetler güvenliği tehdit edici unsur olarak ön plana çıkmıştır (Sandler, 2011: 280-281). Bu durum insanların 11 Eylül'den önce sahip oldukları özgürlük ve değerlerin de bir sınırlamasını ifade etmektedir (Gunaratna, 2017: 4-5). Diğer en büyük sorun tehditlerin tamamen ortadan kaldırılamamasıdır. Biçim olarak değişen olgular siyaset, ekonomi veya sistemden memnun olmayan gruplar için önemli bir kaynaktır. Eğer sona erdirilemezse terörizmle savaşmanın tek yolu etkilerini en aza indirmektir. Toplumlar gelişmelerden haberdar olmalı ve bunlara tepki verebilmelidir. Siyasette küreselleşmenin etkisiyle birlikte halkın sesi bu yüzden önemlidir. Meşru siyasi oluşumların bileşenleri olarak vatandaşların oy verdikleri ve görevlendirdikleri insanlar aracılığıyla nasıl düşündüklerini ve hissettiklerini göstermeleri gerekir. Her türden kuruluş, vatandaşlarla aynı sorumluluğa sahiptir. Terörizm, ortadan kaldırılamayan, minimize edilemeyen bir olgudur ve buradaki amaç terörizmi ve onu en aza indirmenin yollarını tartışmaktır. Uluslararası ilişkilere ve terörizm tartışmasının sınırlarını çizen teorilere de ihtiyaç vardır. Düşünceleri sağlam bir zemine oturtmak için bazı uluslararası ilişkiler teorileri kullanılabilir.

Kaynaklar

- Abadie, A. (2006). Poverty, Political Freedom, and The Roots of Terrorism. *The American Economic Review*, 96 (2), 50-56. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/30034613>
- Abrahms, M. (2006). Why Terrorism does not Work? *International Security*, 31 (2), 42-78. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/4137516>
- Abrahms, M. (2008). What Terrorists Really Want: Terrorist Motives and Counterterrorism Strategy. *International Security*, 32 (4), 78-105. Erişim Adresi: <https://www.belfercenter.org/publication/what-terrorists-really-want-terrorist-motives-and-counterterrorism-strategy>
- Abrahms, M. (2014). Deterring Terrorism: A New Strategy. *Perspectives on Terrorism*, 8 (3), 2-15. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/e26297167>
- Armitage, D. (2017). Civil War Time: From Grotius to The Global War on Terror. *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)*, 111, 3-14. Erişim Adresi: <https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1950&context=auilr>
- Bakker, E. (2012). Forecasting Terrorism: The Need for a more Systematic Approach. *Journal of Strategic Security*, 5 (4), 69-84. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/26463974>
- Baylis, J. (1998). European Security in The Post-Cold War Era: The Continuing Struggle between Realism and Utopianism. *European Security*, 7 (3), 14-27. Erişim Adresi: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09662839808407370>
- Berger, M. T., Weber, H. (2009). War, Peace and Progress: Conflict, Development, (In)security and Violence Century. *Third World Quarterly*, 30 (1), 1-16. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/40388098>
- Brown, D., Gross, M. L., Meisels, T., Slater, J. (2013). Correspondence: Just War Theory and The 2008-09 Gaza Invasion. *International Security*, 38 (1), 160-173. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/24480573>
- Byman, D. L. (2006). Friends Like These: Counterinsurgency and The War on Terrorism. *International Security*, 31 (2), 79-115. Erişim Adresi: <https://indianstrategicknowledgeonline.com/web/ci%20el%20salvadorr.pdf>
- Caplan, H. (2003). War and Terrorism Insurance: Plans for Long-term International Stability and Affordability. *The Geneva Papers on Risk and Insurance*, 28 (3), 426-447. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/41952704>
- CBRN-E Days (2022, May 6). CERIS Event at The 2022 CBRN-E Conference. Erişim Adresi: https://home-affairs.ec.europa.eu/news/ceris-event-2022-cbrn-e-conference-2022-05-06_en

- Chomsky, N. (1987). International Terrorism: Image and Reality. *Crime and Social Justice*, 27 (28), 172-200. Erişim Adresi: https://chomsky.info/199112__02/
- Conway, M. (2007). Cyberterrorism: Hype and Reality. *Potomac Books*, 1-23. Erişim Adresi: <https://www.semanticscholar.org/paper/Cyberterrorism%3A-hype-and-reality-Conway/e30fca854868b1ef0066a17ce54af94e86626ce6>
- Corbin, M., Kosiak, S. M., Williams, C., Gold, D., Hartung, W. D., Conetta C., Wheeler, W., Galbraith, J. K., Gamkhar, S., Dancs, A. (2003). Security After 9/11: Strategy Choices and Budget Tradeoffs. *A Briefing Book*, 5-45. Erişim Adresi: <https://www.files.ethz.ch/isn/28261/security-after-911.pdf>
- Cox, M. (2002). Paradigm Shifts and 9/11: International Relations After The Twin Towers. *Security Dialogue*, 33 (2), 247-251. Erişim Adresi: <https://www.prio.org/publications/2780>
- Cronin, A. K. (2002/03). Behind the Curve: Globalization and International Terrorism. *International Security*, 27 (3), 30-58. Erişim Adresi: <https://www.belfercenter.org/publication/behind-curve-globalization-and-international-terrorism>
- De Castro, R. (2004). Addressing International Terrorism in Southeast Asia: A Matter of Strategic or Functional Approach? *Contemporary Southeast Asia*, 26 (2), 193-217. Erişim Adresi: <https://www.deepdyve.com/lp/institute-of-southeast-asian-studies/addressing-international-terrorism-in-southeast-asia-a-matter-of-hM0mGZFpht>
- Der Derian, J. (2004). 9/11 and Its Consequences for the Discipline. *Zeitschrift für Internationale Beziehungen*, 11 (1), 89-100. Erişim Adresi: https://www.nomos-elibrary.de/10.5771/0946-7165-2004-1-89.pdf?download_full_pdf=1
- Dexter, H. (2008). The 'New War' on Terror, Cosmopolitanism and The 'Just War' Revival. *Government and Opposition*, 43 (1), 55-78. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/44484121>
- Don, B. W., Frelinger, D. R., Gerwehr, S., Landree, E., Jackson, B. A. (2007). Network Technologies for Networked Terrorists: Assessing The Value of Information and Communication Technologies to Modern Terrorist Organizations. *RAND Homeland Security*, 1-69. Erişim Adresi: https://www.rand.org/pubs/technical_reports/TR454.html
- Fox, S. J. (2021). Past Attacks, Future Risks. *Journal of Strategic Security*, 14 (3), 112-157. Erişim Adresi: <https://digitalcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1964&context=jss>
- Fragile States Index (2017, January). Fragile States Index Methodology and Cast Framework. Erişim Adresi: <https://fragilestatesindex.org/methodology/>
- Fragile States Index (2021, January). Measuring Fragility. Erişim Adresi: <https://fragilestatesindex.org/>
- Frantz, D. (2022, January). A Nation Challenged: The Financing; Ancient Secret System Moves Money Globally. *The New York Times*. Erişim Adresi: <https://www.nytimes.com/2001/10/03/world/a-nation-challenged-the-financing-ancient-secret-system-moves-money-globally.html?searchResultPosition=1>
- Gartzke, E. (2013). The Myth of Cyberwar: Bringing War in Cyberspace back down to Earth. *International Security*, 38 (2), 41-73. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/24480930>
- Gavin, F. J. (2009/10). Same as It ever Was: Nuclear Alarmism, Proliferation, and The Cold War. *International Security*, 34 (3), 7-37. Erişim Adresi: <https://www.belfercenter.org/publication/same-it-ever-was-nuclear-alarmism-proliferation-and-cold-war>
- Global Terrorism Database (2022, March). Global Terrorism Index 2022. Erişim Adresi: https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?page=2&casualties_type=&casualties_max=&count=100&expanded=no&charttype=line&chart=regions&ob=GTDDID&od=desc#results-table
- Gray, C. S. (2008). The 21st Century Security Environment and The Future of War. *Parameter*, 14-26. Erişim Adresi: <https://www.semanticscholar.org/paper/The-21st-Century-Security-Environment-and-the-of-Gray/07f5fad4cdaf5dead63fa2eab937d5b854d090f9>
- Gunaratna, R. (2017). Strategic Counter-terrorism: A Game changer in Fighting Terrorism? *Counter Terrorist Trends and Analyses*, 9 (6), 1-5. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/328531144_Strategic_Counter-Terrorism_A_Game_Changer_in_Fighting
- Güntay, V. (2019). 21. Yüzyıl Paradoksu Olarak Siber Uzay ve Uluslararası Hukuk. *Novus Orbis*, 1 (2), 87-110. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/829220>
- Harland, D. (2016). War is Back. *Journal of International Relations and Sustainable Development*, 7, 224-334. Erişim Adresi: <https://www.cirsd.org/en/horizons/horizons-spring-2016--issue-no-7/war-is-back---the-international-response-to-armed-conflict>
- Harshe, R. (2001). Globalisation and Terrorism. *The Indian Journal of Political Science*, 62 (3), 441-445. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/42771355>
- Hartog, J. (January 2022). Turning up The Heat: Climate Change, Fragility and Conflict. *The Fund for Peace*.

- Erişim Adresi: <https://fragilestatesindex.org/2021/05/20/turning-up-the-heat-climate-change-fragility-and-conflict/>
- Hasham, M. (2001). New Century, New War. *The World Today*, 57 (10), 12-13. Erişim Adresi: <https://vawarmemorial.org/wp-content/uploads/2021/08/New-Century-New-War-Packet.pdf>
- Holsti, O. R. (1993). Teaching International Relations in The Post-Cold War Era. *International Studies Notes*, 18 (3), 1-4. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/44235208>
- İleri, K. (2022, March 28). ABD yönetimi ongeden sonra 22 yılın en yüksek savunma bütçesini talep etti. *AA News*. Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-yonetimi-kongreden-son-22-yilin-en-yukseksavunma-butcesini-talep-etti/2548416>
- Johnson, D. D. P., Toft, M. D. (2013/14). Grounds for War: The Evolution of Territorial Conflict. *International Security*, 38 (3), 7-38. Erişim Adresi: https://www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/IS3803_pp007-038.pdf
- Jordan, J. (2014). Attacking the Leader, Missing The Mark: Why Terrorist Groups survive Decapitation Strikes. *International Security*, 38 (4), 7-38. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/24481099>
- Karlin, M. E. (2004). Understanding Terror Networks (Review). *John Hopkins University Press*, 24 (2), 201-202. Erişim Adresi: <https://muse.jhu.edu/pub/1/article/173539/summary>
- Kydd, A. H., Walter, B. F. (2006). The Strategies of Terrorism. *International Security*, 31 (1), 49-80. Erişim Adresi: <https://www.belfercenter.org/publication/strategies-terrorism>
- Levy, J. S. (1988). Domestic Politics and War. *The Journal of Interdisciplinary History*, 18 (4), 653-673. Erişim Adresi: [https://www.scirp.org/\(S\(czeh2tfqw2orz553k1w0r45\)\)/reference/referencespapers.aspx?referenceid=3063828](https://www.scirp.org/(S(czeh2tfqw2orz553k1w0r45))/reference/referencespapers.aspx?referenceid=3063828)
- Levin, C. (2022). A Debate Deferred: Missile Defense After the September 11 Attacks. *Arms Control Association*. Erişim Adresi: <https://www.armscontrol.org/act/2001-11/features/debate-deferred-missile-defense-after-september-11-attacks>.
- Lieber, K. A., Press, D. G. (2013). Why States won't give Nuclear Weapons to Terrorists. *International Security*, 38 (1), 80-104. Erişim Adresi: <https://www.belfercenter.org/publication/why-states-wont-give-nuclear-weapons-terrorists>
- Lijn, J. (2011). Crystal Balling Future Threats 2020-2030: Security Foresights of "Actors" and "Drivers" in Perspective. *Defense&Security Analysis*, 27 (2), 149-167. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/235783488_Crystal_Balling_Future_Threats_2020-2030_Security_Foresights_ofActors_and_Drivers_in_Perspective
- Mares, M. (2018). Right-wing Terrorism and Violence in Hungary at The Beginning of The 21st Century. *Perspective on Terrorism*, 12 (6), 123-135. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/26544651>
- Martin, M. (2009). Hundi/Hawala: The Problem of Definition. *Modern Asian Studies*, 43 (4), 909-937. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/40284915>
- Mishal, S. (2003). The Pragmatic Dimension of The Palestinian Hamas: A Network Perspective. *Armed Forces & Society*, 29 (4), 569-589. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/45347199>
- Moshchelkov, E. N. (2003). International and National Security in The World Community in The Twenty-First Century: Outlines of New Realities. *Connections*, 2 (1), 95-98. Erişim Adresi: <https://procon.bg/article/international-and-national-security-world-community-twenty-first-century-outlines-new>
- Mundy, J. (2011). Deconstructing Civil Wars: Beyond The New Wars Debate. *Security Dialogue*, 42 (3), 279-295. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/26301617>
- Neumayer, E., Plümper, T. (2009). International Terrorism and The Clash of Civilizations. *British Journal of Political Science*, 39 (4), 711-734. Erişim Adresi: <https://www.cambridge.org/core/journals/british-journal-of-political-science/article/abs/international-terrorism-and-the-clash-of-civilizations/86AF5C76FF34D54D075F5FE0C6FCB7DD>
- Newman, E. (2004). The 'New Wars' Debate: A Historical Perspective is needed. *Security Dialogue*, 35 (2), 173-189. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/26298595>
- Nielsen, C. L. (2008). Pearl Harbor and 9/11: A Comparison. *School of Graute Studies*, 2-77. Erişim Adresi: <https://dc.etsu.edu/etd/1928/>
- Nuclear Threat Initiative (NTI) (2006, September 12). 9/11 Families, NTI Launch Campaign to Prevent Nuclear Terrorism; Want to turn 9/11 Comission's 'D' into an 'A'. Erişim Adresi: <https://www.nti.org/news/911-families-nti-launch-campaign-prevent-nuclear-terrorism/>
- Obama, B. (2007) Renewing American Leadership. *Foreign Affairs*, 86 (4), 2-16. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/20032411>

- Osinga, F. (2001). Security, War and Strategy after 9-11: Terrorism and Counterterrorism. *The Clingendael Institute*, 19-29. Erişim Adresi: <https://biblioteca.corteidh.or.cr/tablas/30417.pdf>
- Pape, R. A. (2003). The Strategic Logic of Suicide Terrorism. *The American Political Science Review*, 97 (3), 343-361. Erişim Adresi: <https://www.cambridge.org/core/journals/american-political-science-review/article/abs/strategic-logic-of-suicide-terrorism/A6F51C77E3DE644EBD20ADE176973547>
- Rapoport, D. C. (2001). September 11 and The History of Terrorism. *Journal of Terrorism and Political Violence*, 1-18. Erişim Adresi: https://www.iwp.edu/wp-content/uploads/2019/05/20140819_RapoportFourWavesofModernTerrorism.pdf
- Peperkamp, L. (2016). The Blurry Boundaries between War and Peace: Do we need to extend Just War Theory? *ARSP: Archiv Für Rechts-Und Sozialphilosophie/Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy*, 102 (3), 315-332. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/45175323>
- Record, J. (2003). Bounding The Global War on Terrorism. *Strategic Studies Institute*, 1-56. Erişim Adresi: [https://books.google.pt/books?hl=tr&lr=&id=gMkrAAAAYAAJ&oi=fnd&pg=PA1&dq=Record,+J.++\(2003\).+Bounding+the+global+war+on+terrorism.&ots=oF964SN4Bl&sig=FDxVQlZWkHG8c-cI7f7OMJ6LkU&redir_esc=y#v=onepage&q=Record%2C%20J.%20\(2003\).%20Bounding%20the%20global%20war%20on%20terrorism.&f=false](https://books.google.pt/books?hl=tr&lr=&id=gMkrAAAAYAAJ&oi=fnd&pg=PA1&dq=Record,+J.++(2003).+Bounding+the+global+war+on+terrorism.&ots=oF964SN4Bl&sig=FDxVQlZWkHG8c-cI7f7OMJ6LkU&redir_esc=y#v=onepage&q=Record%2C%20J.%20(2003).%20Bounding%20the%20global%20war%20on%20terrorism.&f=false)
- Rogers, P. (2011). The ‘War on Terror’ and International Security. *Irish Studies in International Affairs*, 22, 15-23. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/41413190>
- Rogers, Z. (2021). The promise of strategic gain in the digital information age: What happened?. *The Cyber Defense Review*, 6 (1), 81-106. Erişim Adresi <https://www.jstor.org/stable/26994114>
- Rosenthal, J. (2004). New Rules for War? *Naval War College Review*, 57 (3/4), 91-101. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/26394131>
- Rybakov, V. (2003). On The Issue of Terrorism, or Two Sides of The same Coin. *Russian Politics&Law*, 41 (2), 77-84. Erişim adresi: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.2753/RUP1061-1940410277?journalCode=mrup20>
- Sagan, S. D., Weiner, A. S. (2021). The Rule of Law and The Role of Strategy in U.S. Nuclear Doctrine. *International Security*, 45 (4), 126-166. Erişim Adresi: <https://law.stanford.edu/publications/the-rule-of-law-and-the-role-of-strategy-in-u-s-nuclear-doctrine/>
- Sandler, T. (2011). Introduction: New Frontiers of Terrorism Research: An Introduction. *Journal of Peace Research*, 48 (3), 279-286. Erişim Adresi: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0022343311399131>
- Savarese, L. F., Witt, J. F. (2017). Strategy and Entailments: The Enduring Role of Law in The U.S. Armed Forces. *The MIT Press*, 146 (1), 11-23. Erişim Adresi: <https://direct.mit.edu/daed/article/146/1/11/27130/Strategy-amp-Entailments-The-Enduring-Role-of-Law>
- Schweitzer, Y., Winter, O. (2017). The War on Terrorism in Sinai: A Watershed. *Institute for National Security Studies*, 1-5. Erişim Adresi: <https://www.inss.org.il/publication/war-terrorism-sinai-watershed/>
- Shultz, R., Godson, R., Hanlon, Q., Ravich, S. (2011). The Sources of Instability in The Twenty-First century: Weak States, Armed Groups, and Irregular Conflict. *Strategic Studies Quarterly*, 5 (2), 73-94. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/26270558>
- Slater, J. (2012). Just War Moral Philosophy and The 2008-09 Israeli Campaign in Gaza. *International Security*, 37 (2), 44-80. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/23280414>
- Slaughter, A. (2005). Security, Solidarity, and Sovereignty: The Grand Themes of UN Reform. *The American Journal of International Law*, 99 (3), 619-631. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/1602294>
- Sloan, S. R. (2011). The War on Terror and Transatlantic Relations. *Stichting Atlantische Commissie*, 35 (6), 4-9. Erişim Adresi: <https://www.atlcom.nl/?lang=en>
- Smeets, M. (2018). The Strategic Promise of Offensive Cyber Operations. *Strategic Studies Quarterly*, 12 (3), 90-113. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/26481911>
- Stohl, M. (2008). The Global War on Terror and State Terrorism. *Perspectives on Terrorism*, 2 (9), 4-10. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/26298369>
- Sydes, M., Hine, L., Higginson, A., Dugan, L., Mazerolle, L. (2022). PROTOCOL: Criminal Justice Interventions for preventing Terrorism and Radicalisation: An Evidence and Gap Map. *Wiley Online Library*, 1-16. Erişim Adresi: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/cl2.1273>
- Trager, R. F., Zagorcheva, D. P. (2005/06). Deterring Terrorism: It can be done. *International Security*, 30 (3), 87-123. Erişim Adresi: <https://www.belfercenter.org/publication/deterring-terrorism-it-can-be-done>
- Tüfekçi, Ö. (2018). What is Distinctively New about so-called ‘New Wars’? *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 21, 227-236. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/479328>

- Vasquez, J., Valeriano, B. (2010). Classification of Interstate Wars. *The Journal of Politics*, 72 (2), 292-309.
Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/10.1017/s0022381609990740>
- Wilson Center (2022, January 12). "Rogue States" and The United States: A Historical Perspective. Erişim Adresi: <https://www.wilsoncenter.org/event/rogue-states-and-the-united-states-historical-perspective>

Etik, Beyan ve Açıklamalar

---

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
